

Şİİ VE SÜNNİ TARİH YORUMU AÇISINDAN HZ. ALİ'NİN HZ. EBU BEKR'E BEYATİ MESELESİ

Şaban ÖZ*

ÖZET

Bu makalede, Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekr'e beyati konusundaki iki ana mesele olan beyatinin süresi ve amacı konularını incelemeye çalışacağız. Hz. Ali'nin beyat süresi konusunda tek ve üzerinde anlaşılmalı bir görüş olmadığı gibi, içeriği konusunda da Sünnî ve Şii taraflarca farklı yorumlar getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sakife, Hilafet, Beyat, Takiyye, Şia, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekr

ABSTRACT

The Problem of Ali's Fealty to Ebu Bekr According to the Shiite and Sunnite History Comment.

In this article, we will try to examine the two subjects on the problem of Ali's fealty to Ebu Bekr. One of them is the time of the fealty and the other one is the aim of it. There is no clear and understandable explanation about the time of the fealty and there are also different explanations about its content by the Shi'is and the Sunnis.

Key Words: Saqifa, Caliphate, Fealty, Shia, Taqiyya, Ali, Ebu Bekr

Hz. Ebu Bekr'in halife olarak seçildiği Sakife toplantısından sonra, mescitte umumi beyat gerçekleştirilmiş, alınan karar toplumun onayına sunulmuştur. Ancak herkesin, bu ani gelişmeler karşısında Ebu Bekr'e beyata koştuğunu söylemek mümkün değildir. Toplumda beklenti grupları vardı ve inkisar-ı hayale uğramışlardı. Böyle bir hayal kırıklığı esnasında da hemen bağlılıklarını sunmaları, takdir edilir ki o kadar kolay değildi. Ensâr'ın – özelde Hazrec'in- halife adayı Sa'd b. Ubâde Şam'da vefat edinceye kadar, ne Ebu Bekr'e, ne de Ömer'e beyat etmiştir.¹ Aynı şe-

* Dr. , Yıldızeli İHL, sabanoz@mynet.com

¹ Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdih (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992, II, 125; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed(354/965), *es-Sîretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, tlk: Komisyon, Beyrut 1987, 426.

kilde Muhacir ve Ensâr'dan bir grup beyattan geri kalmışlardır. Bunlar arasında, Hz. Ali'nin başını çektiği Hâşimîlerden Abbâs b. Abdilmuttalib ve Fadl b. Abbâs'ın yanı sıra, Zübeyr b. el-Avvâm, Hâlid b. Saîd, Mikdâd b. Amr, Selman el-Fârisî, Ebu Zer el-Ğifârî, Ammâr b. Yâsir, Berâ b. Âzib, Übeyy b. Ka'b gibi isimler yer almaktaydı.² Beyattan geri kalan Hâlid b. Saîd'in durumu insanların nasıl bir halet-i ruhiye içinde hareket ettiklerini göstermesi bakımından ayrıca dikkate değerdir. O, Resulullah'ın vefatında Yemen'de bulunmaktaydı. Ebu Bekr'in hilafete geçmesinden bir ay kadar sonra, üzerinde ipekten bir elbise olduğu halde geri dönmüş ve yolda içlerinde Ömer ve Ali'nin de bulunduğu bir grupla karşılaşmıştı. Ömer onun ipek elbise giymesine tepki göstererek, orada bulunanları elbiseyi yırtmaya çağırarak, bunun üzerinde Hâlid, Ali ve Osman'a hitaben, "*Ey Abdumenafoğulları, bu işe sizden daha evlâ ve layık olmadığı halde sizden gitmesine, size üstün gelinmesine seyirci mi kaldınız?*" diyerek, bir nevi Ömer'in tavrına misillemede bulunmuş ve üç ay boyunca Ebu Bekr'e beyat etmemiştir.³

Hz. Ali'nin beklentisinin temelinde nass olduğuna dair –en azından Sünnî kayıtlarda– herhangi bir haber gelmiş değildir.⁴ Ancak o, geleneksel Arap ananesine uygun olarak beklenti içerisine girmişti. Hz. Ali hilafet beklentisini değişik defalar dile de getirmiştir. Nitekim kendisinin *Nehcu'l-Belâğa*'da bu konuda, "*Ey Allah'ım, Kureyş'in hakkımı zayı etmesinden, akrabalık bağımı kesmelerinden, başkalarından daha evlâ olduğum iş hususunda, benimle mücadelede birleşmelerini, sana şikâyet ediyorum*" dediği nakledilmiştir.⁵ Yine Ebu Bekr'e beyati duyunca, "*Şecereyle delîl*

² bkz. Ya'kûbî, II, 124; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed(630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Dâru Sâdır, (I-IV. Ciltler) Beyrut 1399/1979 (V-XII. Ciltler) 1402/1982, II, 331; Tavîl, Muhammed Emin Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyyîn*, Lazkiye 1924, 82; Seblinî, Muhammed, *Ali b. Ebî Tâlib ve'l-İslâm*, Beyrut tz., 59.

³ bkz. İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed(230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985, IV, 97; Ya'kûbî, II, 126; Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr(310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-VIII, Kahire 1939, II, 586; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî(774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1932, VII, 3.

⁴ Burada yorumlarla nass olarak telakki edilen Gadîr-i Hum ile mevzulukları aşîkar olan inzâr ve Kırtas hâdiselerini de dahil ettiğimizi ayrıca belirtelim.

⁵ Şerif Rıza(404/1013), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993, II, 485-486; ayrıca bkz. II, 305.

getirdiler, meyvesini unuttular”⁶ demesi de, bu beklentisinin yan-
sımasıdır. Kendisi hilâfeti niçin arzu ettiğini ise, “Allah’ım sen
daha iyi biliyorsun ki, ben imâmeti güce karşı bir hırs veya iyi ye-
mek için istemedim. Ancak, dininin öğretilerini uygulayayım, senin
ülkelerinde ıslahı gerçekleştireyim, kullarından mazlumları koru-
yup, İslâm’ın kurallarını uygulayayım...”⁷ şeklinde, dile getirmiş-
tir.

Hz. Ali'nin seçilememesinde en büyük faktör ani gelişen
Sakife hâdisesidir. Ancak seçilememesine neden olarak, yaşının
küçüklüğü, Kureyş’in Benî Hâşim’i istememesi,⁸ Hz. Ebu Bekr’in
daha elyak olması gibi, bir çok gerekçe sayılmıştır. Ne var ki,
bunlar tamamıyla tarihî gelişmeler dikkate alınmadan yapılan
yorumlardan ibarettir. Şunu açıkça ifade etmek durumundayız
ki, şayet toplum, Hz. Ali ile Ebu Bekr arasında bir tercih yapmak
durumunda kalsaydı, tercihleri tartışmasız Ali’den yana olurdu.

Hz. Ali'nin beyati ile ilgili iki ana konu dikkat çekmektedir;
beyat etme zamanı ve beyat etmesindeki amacı. Hz. Ali'nin Hz.
Ebu Bekr’e yapılan beklenmedik beyat karşısında nasıl bir tutum
sergilemiş olduğunun tespiti, Hz. Ali'nin ilk üç halifeyle ilişkileri-
nin nasıl bir temele oturduğunu açığa çıkaracak olması hasebiyle
ayrıca önemlidir. Bununla beraber, bir çok konuda olduğu gibi,
bu konuda da tek bir cevap gelmiş değildir. Sünnî ve Şii ekolle-
rinde, Hz. Ali'nin beyat tarihi ve niyeti hakkında değişik görüşler
ortaya atılmıştır.

Hz. Ali'nin, Ebu Bekr’e beyat edilmesi karşısındaki tutumu
konusunda gelen görüşlerin birincisi Şii kaynaklıdır ve Hz.
Ali'nin Hz. Ebu Bekr ve onun arkadaşlarıyla savaşmak için adam
aradığı, Ensâr’dan yardım istediği şeklindedir. *Nehc’l-Belâğ’a*’da
yer alan ve sahihliği şüpheli olan, *Şıkşikiyye* hutbesinde Hz.
Ali'nin, “...tohumu yarana, insanı yaratana andolsun ki, topluluk
beyat için toplanmamış olsaydı, kıyama yardımcının bulunmasıyla
delil olsaydı, Allah alimlerden, zalime yardım etmeme, mazlumun
hakkını çiğnememe hususunda bir ahd almamış olsaydı, hilafet
devesinin yularını sırtına atardım ve sonuncusunu birincisinin ka-

⁶ Ya’kübî, II, 124.

⁷ Şerif Rıza, *Nehc*, II, 305.

⁸ bkz. Musevî, Abdülhüseyin Şerefuddin, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana
tz., 109.

sesiyle sularım”⁹ şeklindeki sözlerini, Muzaffer, “Dünyaya olan zühdüm, beni birinci kez hakkımı terk ettiğim gibi, ikinci kez de hakkımı bırakmaya çağırıyor. Ancak, iki durum arasında büyük fark vardır. Birincisinde, bana yardım edeceklerin bulunmaması nedeniyle, savaş için hüccet gerçekleşmemiştir, ancak şimdi durum farklıdır.”¹⁰ şeklinde yorumlamaktadır. Muzaffer, bu görüşüne delil olarak ise, Hz. Ali’nin, “Şayet azimli kırk kişi bulsaydım, onlara karşı savaşırdım” sözünü ve bunu Muâviye’nin, bir mektubunda Hz. Ali’ye bildirmesine rağmen, onun inkar etmemiş olmasını ileri sürer.¹¹ Gölpınarlı da bu olaya değinirken, Hz. Ali’nin adam aramak için, Hz. Fâtıma’yı Ensâr’a gönderdiğini, onların da, “Bizim beyatımız gerçekleşmiştir. Şayet önce o isteseydi, onu kimseyle bir tutmazdık” dediklerini, Muâviye’nin de, Hz. Ali’ye bu olayı ve yukarıdaki sözünü hatırlatan mektubu gönderdiğini belirtmektedir.¹² Allame Tabatabai de, bu görüşe katılarak; “Yeteri kadar gücü olmadığından kanlı kıyımlara elini uzatmadı”¹³ demiştir. Yine, *Nehcu’l-Belâğâ*’da yer alan, “Yardımcısız saldırmak yerine sabretmeyi uygun buldum.”¹⁴ şeklindeki ifadeler de, bu görüşün uzantısı mahiyetindedir.

Hz. Ali’nin yardımcısız kaldığı için mücadeleye girişemediği yönündeki bu görüş başka haberlerle de desteklenmiştir. Nitekim Ya’kûbî’deki bir rivâyete göre; Hz. Ali’nin yanına bir cemaat gelecek, kendisine beyat etmek isterler. Hz. Ali de onlara, ertesi gün başlarını tıraş etmiş -yani ölüme hazırlanmış- olarak gelmelerini söyler. Ertesi gün sadece üç kişi gelir.¹⁵ Hz. Ali böylece onlara sayılarının yetersiz olduğunu göstermek istemiştir.¹⁶

Şiî tarih yorumunun, bu çözümlemede açık bir tenakuza düştüğü görülmektedir. Bir taraftan Resulullah’ın hayatında Şia’nın varlığından,¹⁷ üç yüz sahabenin Şiîliğinden bahsedilmek-

⁹ Şerif Rıza, *Nehc*, I, 91.

¹⁰ Muzaffer, Muhammed Rıza, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993, 144.

¹¹ Muzaffer, 145.

¹² Gölpınarlı, *Nehc*, 165; ayrıca bkz. Seblini, 60.

¹³ Tabatabai, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm’da Şia*, çev: K. Akaras-A. Kazimi, İst. 1993, 33.

¹⁴ Şerif Rıza, *Nehc*, I, 87.

¹⁵ Ya’kûbî, II, 126.

¹⁶ Muzaffer, 145; Gölpınarlı, *Nehc*, 165.

¹⁷ Kâşifu’l-Ğattâ, Muhammed el-Hüseyin, *Aslu’s-Şia ve Usûluhâ*, Beyrut 1993, 44; Mircaferi, Hüseyin, *Şiîlik ve Safevî Şiîliği*, İst. 1972, 3; Haseni, Abdurrezzak, *Ta’rifu’s-Şia*, Suriye 1933, 8; Hayr, Abdurrahman, *Târîhu’l-*

te iken,¹⁸ diğer yandan, Hz. Ali'ye yardım edecek 40 kişinin bulunmamasından söz edilmektedir. Hele sadece üç kişinin geldiğini konu alan rivâyetin, işi daha da karıştırdığına şüphe yoktur. Hz. Ebu Bekr'e beyattan çekinerek, Hz. Ali'nin yanında yer almış görünen şahısları bir tarafa bırakacak olsak dahi, Kureys'in en büyük kabilelerinden olan Benî Hâşim'in ortada görünmeyişi, Hz. Ali'nin beyata direnme adına girişimlerde bulunduğu yolundaki tezin geçerliliğini ciddi anlamda sarsmaktadır. Ayrıca, Hz. Ali'nin azimli kırk adam araması ile, Ebu Süfyân'ın ordu teklifini reddetmesi de ayrı bir açmaz gibi görünmektedir. Her halükarda bütün bu tenakuzlar, Hz. Ali'nin böyle bir savaş düşüncesini ve bu düşünceden kaynaklanan adam arama girişimlerini konu alan haberlerin apokratif olduğunu göstermeye kafidir. Ayrıca Hz. Ali'nin çatışma düşüncesini kabul etmek, Şii düşünce açısından yeni bir takım açmazları beraberinde getirecektir. Bu görüşün kabulü ile, nassın varlığı, Hz. Ali'nin efdaliyeti, onun hilafete liyakati gibi hususların bir arada bulunması mümkün olmadığı gibi, -Şia'nın görüşünün aksine- Hz. Ebu Bekr'in halife olarak herkes tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Bu görüş neticesinde ortaya atılmış olan, Hz. Ali'den zorla beyat almak için, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'in bir grupla Hz. Fâtıma'nın evine saldırmaları şeklindeki rivâyet ise,¹⁹ tamamen düzmecedan ibarettir. Zira böyle bir durumda, Benî Hâşim'in bu olaya seyirci kalması mümkün değildir.

Hz. Ali'nin "mücadele etmek için arayışlara girdiği" yolundaki bu görüşün, tam aksi bir tez ise, Sünnî kaynaklıdır ve Hz. Ali'nin, Ebu Bekr'e beyat edilir edilmez, hemen kendisinin de beyata koşmuş olduğu yolundadır. Taberî'deki bir rivâyet, Hz. Ali'nin beyattan geri kalmaktan hoşlanmadığı için, üzerine gömleğini dahi almadan dışarı fırladığı ve Hz. Ebu Bekr'e beyat ettiği anlatılmaktadır.²⁰ İbn Kesir'deki biraz daha hızlı kesilmiş olan rivâyette ise, Ebu Bekr'in mescitte beyat için minbere çıkınca,

Aleviyân(Nakz ve Takrîz), Dimeşk 1992, 23; Antakî, Muhammed Meri el-Emin, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şia*, Beyrut tz., 249; Ali Şeriatî, *Ali Şiasî Safevî Şiasî*, çev: F. Artvinli, İst. 1990, 198.

¹⁸ Kâşifu'l-Ğattâ, 25.

¹⁹ bkz. Ya'kûbî, II, 126; Gölpınarlı, *Nehc*, 164; Tavîl, 83; Musevî, 314; Seblîni, 60.

²⁰ bkz. Taberî, II, 447.

Hız. Ali'yi görmemesi üzerine onu çağırması ve Hız. Ali'nin de gelerek beyat ettiği konu edilmektedir.²¹

Öncelikle, Hız. Ali'nin hilafet için –yukarıda geçtiği üzere- bir takım beklentileri olduğu, bu şekildeki ani bir beyat karşısında şaşırması olduğunu ve bunu hemen kabullenemediğini söylemek durumundayız. Bütün bunlardan sonra, Hız. Ali'nin bu şekilde hemen beyata koşmuş olmasını kabul etmek, tarihî zeminde imkansız gözükmektedir. Bu rivâyetler, birinci görüşe tepki olarak ortaya atılmış olabileceği gibi, Hız. Ebu Bekr'in hemen herkes tarafından halife olarak, bilâ itiraz kabul edildiğini ispat gayretiyle de vaz edilmiş olabilir.

Bu konuda, hemen hemen bütün Şiiler ve Sünniler tarafından kabul edilmiş olan görüş, Hız. Ali'nin altı ay bekledikten sonra beyat ettiğidir. Altı ay tahdidi olarak konulan hâdise ise, Hız. Fâtıma'nın vefatıdır. Malum olduğu üzere, Fedek meselesi yüzünden Hız. Ebu Bekr'le Fâtıma arasında cereyan eden hâdiselerden dolayı, Hız. Fâtıma'nın Hız. Ebu Bekr'e kırgınlığı söz konusuydu ve Hız. Ali'nin Hız. Fâtıma'yı üzmemek arzusundan dolayı, beyatını geciktirdiği ileri sürülmüştür.²² Hız. Ali'nin uzun bir müddet beyat etmediğini kabul etmekle beraber, gecikmesinin sebebini, Kur'ân'ı cem etmesine,²³ hasta olmasına,²⁴ meşveretten

²¹ İbn Kesir, V, 249.

²² Vâkıdî, bu olayı, Hız. Ali'nin Sakife'ye gelmesi, Hız. Ömer'in onu beyat etmeye zorlaması bağlamında nakletmektedir. Bkz. Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, thk: Mahmûd Abdullah Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Furkân, Ammân 1411/1991, 80. Hız. Ali'nin Fâtıma'nın vefatına kadar beyat etmediği konusunda bkz. Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail(256/870), *Sahih*, I-IX, Kahire 1958, Fedâilu'l-Ashab 12; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc(261/874), *Sahih*, I-V, thk: M. Fuâd Abdalbâki, Kahire 1995, Cihat 53(1759); Taberî, II, 309; İbn Hıbbân, 434-435; İbn Kesir, V, 286; Tavil, 86; Muzaffer, 154; Bûtî, M. Saïd Ramazan, *Fıkhu's-Sireti'n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târihi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dimeşk 1991, 519; Seblini, 61; Rıza, Muhammed, *İmâm Ali b. Ebi Tâlib*, Beyrut tz., 33.

²³ Zührî, Muhammed b. Müslim(124/741), (*Kitâbu'l*) *Meğâzi*, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1401/1981, 148; İbn Sa'd, II, 338; Muhibbu't-Taberî, Ebu Cafer Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (694/1294), *er-Riyâdu'n-Nadra fi Menâkibi'l-Aşera*, I-II, tsh: M. Bedruddîn, Mısır tz., I, 168-169; Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr(911/1505), *Târihu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974, 173.

²⁴ Zuhayli, Vehbe, *Nizâmu'l-İslâm*, Beyrut 1993, 195.

geri bırakılmasına kızmasına²⁵ bağlayanlar da bulunmaktadır. Ancak Hz. Ali'nin beyattan gecikmesinin tek bir sebebi vardı ki, onu da kendisi ifade etmiştir; "...bizi beyattan geri koyan, senin faziletini inkar değildir...Fakat biz bu işte hakkımız olduğunu düşünüyorduk..."²⁶

Hz. Fâtıma'nın kırgınlığından dolayı ve onu üzmemek için Hz. Ali'nin beyattan altı ay geç kaldığı görüşü de tartışmaya açıktır. Zira, Hz. Fâtıma'nın vefat tarihi konusunda ihtilaf vardır. Hz. Fâtıma'nın vefat tarihi olarak, Resulullah'ın vefatından 30, 40 ve 70 gün sonra gibi tarihlerin²⁷ yanında, üç ay, sekiz ay şeklinde uzun tarihler verenler de vardır.²⁸ Gölpınarlı ise, Ehl-i Beyt'den gelen rivayetlere göre, Hz. Fâtıma'nın vefatının Resulullah'tan yetmiş beş gün sonra olduğunu söylemektedir.²⁹ Dolayısıyla beyatin, Hz. Fâtıma'dan dolayı altı ay gecikmiş olması şüpheli görünmektedir. Ayrıca, Hz. Ali'nin beyatının, Hz. Fâtıma'yla ilgisinin olmadığını gösteren bir diğer husus ise, Hz. Fâtıma'nın Peygamber(sav)'in mirasını Hz. Ebu Bekr'den istemesidir. Bu başvuru, Hz. Ebu Bekr'in halifeliğinin Hz. Fâtıma tarafından tanındığı anlamını taşımaktadır.³⁰

İbn Kesir, Hz. Ali'nin beyat süresinin bu kadar uzun olmaması gerektiğini söyler.³¹ Çünkü Ridde savaşlarında Hz. Ali'nin görev üstlenmiş olması,³² Ebu Süfyân'ın isterse Medine'yi atlılarla doldurabileceği teklifine çok sert cevap vermesi³³ gibi hususlar,

²⁵ bkz. Yüsuf b. Muhammed, b. Ömer b. Kâdi Şehbe(789/1385), *Ehâdisu Muntehabe min Meğâzi Musâ b. Ukbe*, thk: Meşhûr Hasan Selmân, Dâru İbn Hazm/Müessesetü'r-Reyyân, I. Bsk. Beyrut 1412/1991, 94-95.

²⁶ bkz. Abdurrezzâk, b. Hemmâm es-Sanânî(211/827), *el-Mussannef*, I-XI, thk: Habîburrahmân el-A'zâmi, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut tz., V, 472; Zühri, *el-Meğâzi*, 165. Burada sözün ona aidiyet durumunun realiteyi değiştirmeyeceğini de ayrıca ifade edelim.

²⁷ Ya'kübî, II, 115; Mesûdi, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin(346/957), *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, V. Bsk., Riyad 1393/1973, II, 289.

²⁸ İbn Kesir, VI, 334.

²⁹ Gölpınarlı, *Nehc*, 166.

³⁰ Akbulut, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasî Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., Ankara 1992, 70.

³¹ İbn Kesir, V, 249-250. Ayrıca bkz. Neccâr, Abdulvehhâb, *el-Hulefâu'r-Râşidîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut 1410/1990, 10.

³² bkz. Taberî, II, 447; İbn Kesir, VI, 311.

³³ "Ey Ebu Süfyân, İslâm'a ve onun ehline olan düşmanlık ve kinin ne kadar da uzadı" şeklinde cevap vermiştir. Bkz. Taberî, II, 449.

beyatin bu kadar gecikmediğini göstermektedir. Yine aynı şekilde Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'den hiçbir zaman ayrılmamış olması, namazları onun arkasında kıyıyor olması³⁴ gibi nakiller, Hz. Ali'nin iddia edildiği kadar beyattan uzak durmadığını çağrıştırmaktadır. Bizim şahsî tercihimiz, Hz. Ali'nin ilk andaki şaşkınlığını, hayal kırıklığını attıktan sonra beyat ettiği yolundadır. Tarihçilik açısından yanlış bir yöntem olduğunu kabul etmekle beraber, bir süre tayininde bulunacak olursak da, en erken bir iki hafta, en geç bir iki ayla sınırlı zaman dilimini verebiliriz.

Ancak "altı ay"lık zaman tahdidi de hemen gözden çıkarılmamalıdır. Zira Fâtıma'nın resmi merci olarak Ebu Bekr'den başka başvuracak kimsesi yoktu. Aynı şekilde beyat etmeksizin de Hz. Ali devletin idaresine yardımcı olmuş veya şahsî tercihlerini yerine getirmiş olabilir. Siyasî erk de, Hz. Ali'nin beyatının gecikmesini veya beyat etmeksizin itaatini, toplumsal barışı koruma adına, kabul etmiş olabilir. Yine bu altı ay sonraki beyatin, birinci beyati teyit etmek için tekrarlanmış bir beyat olması da mümkündür.³⁵ Gerçekten de, Fâtıma(ra) ile Hz. Ebu Bekr arasında bir kırgınlık vukû bulmuştu.³⁶ İnsanların bu kırgınlığın Hz. Ali ile Ebu Bekr arasında olduğunu tevehhüm etmeleri üzerine, Hz. Ali böyle bir yanlış anlayışı kırmak, Ebu Bekr'le dostluğunu veya siyaseten bağlılığını göstermek için beyatını tekrarlamış olması da ihtimal dahilindedir. Netice itibariyle, Hz. Ali'nin beyat tarihi konusunda ise, değişik zamanlar zikredilmiş olmasına rağmen, bunları mutlak tarihî realite olarak kabul etmek müm-

³⁴ İbn Kesir, V, 249.

³⁵ bkz. İbn Kesir, V, 250; VII, 225.

³⁶ Fedek meselesi konusunda bkz. İbn Sa'd, II, 316; Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdullah eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır 1313, I, 6-10; Buhârî, Ferâiz 4; Müslim, Cihâd 52(1759); Ebu Dâvud, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşir b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî(275/888), *Sünen*, tık: M. Muhyiddin Abdulhamid, I-IV, Mısır 1950, Harac 18(2968-2969); Ya'kübî, II, 127; Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb(303/916), *Sünen*, I-VIII, nşr: Muhammed Emîn, Mısır tz., Kasmu'l-Fey 1; İbn Hibbân, 426; Beyhâkî, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali(458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Beyrut 1300, VI, 297-303; İbn Kesir, V, 287-289. Ebu Bekr'in, Fâtıma'nın vefatında onunla görüştüğü, gönlünü aldığı, Fâtıma'nın da hakkını helal ettiği[bkz. İbn Sa'd, VIII, 27; Muhibbu't-Taberî, I, 120; İbn Kesir, V, 291] ve cenaze namazını Ebu Bekr'in kıldıracağı[bkz. İbn Sa'd, VIII, 29] da nakledilmiştir. Ancak söz konusu rivâyetler, muhtemelen Resulullah'ın iki yakınının birbirlerine dargın olmaları düşüncesinden rahatsız olan fikrî alt yapının imalidir.

kün değildir. Dolayısıyla, verilen tarihlere güvenerek, üzerine bina edilecek fikirler her zaman için tartışmaya açık olacaktır.

Bu beyat hususunda gündeme getirilen ikinci konu ise, Hz. Ali'nin samimiyeti, başka bir ifade ile Hz. Ali'nin takiiye icabı beyat edip etmediği meselesidir. Şîa, Hz. Ali'nin beyatini; çok kritik bir anda, Müslümanlar arasında bir krize neden olmamak, İslâm'ın birliğini ve gücünü korumak, kendisi, ailesi ve şîasını kollamak, onların gelişebilmelerini sağlamak için, takiiye icabı yaptığı şeklinde açıklamaktadır.³⁷ Takiiye ile amel etmesine sebep olarak ise, bu gerekçelerin yanında, Resulullah'ın başka vasiyetlerini, devreye sokanlar da vardır. Bunlara göre söz konusu vasiyetler, Resulullah Hz. Ali'ye “*Ey Ali, sen Ka'be'ye benzersin, insanlar sana gelince onlardan kabul et, sana gelmezlerse onlara gitme*” demesi,³⁸ otuz yıl geçmeden kılıç kullanmaması³⁹ ve susması⁴⁰ tavsiyelerinden oluşmaktadır. Şîa, böylece Hz. Ali'nin kendi hakkı olduğu halde, niçin hilafette hak iddia etmediğini de açıklamış oluyordu.

Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'e beyatini takiiye ile açıklamak bir çok açıdan mümkün görünmemektedir. Bunu engelleyen ilk şey; Hz. Ali'nin şahsiyetidir. Tarihin gösterdiği kadarıyla Hz. Ali'nin herhangi bir çekince ile, doğru bildiğini gizlemesi veya iki yüzlü davranması mümkün değildir. İkinci olarak ise, onun, her ne surette olursa olsun, Resulullah tarafından –ve hatta Allah tarafından- kendisine tevdi, insanlara tebliğ edilen vasiyetin çiğnenmesine göz yumması için, başka bir vasiyetin olduğunu söylemek kelimenin tam manasıyla tutarsızlıktır. Şayet Hz. Ali'nin elinde bir vasiyet varsa ve bu vasiyet –Şîa'nın iddia ettiği gibi- toplumun her kesimi tarafından biliniyor idi ise, mücadele etmek en tabii hakkı, hatta görevi olmaktadır. Ayrıca, başlangıçta kabul edilen böyle bir davranış modelinin(takiiye), onun bütün hareketlerini

³⁷ bkz. Âmidî, Seyfuddîn(631/1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fî Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992, 198; Musevî, 271, 277-278; Muzaffer, 146; Gölpinarlı, Abdalbaki, *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, İst. 1991, 286; Tabatabai, 35; Ali Şeriati, 205; Kutluay, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara 1968, 105; Fığlalı, Ethem Ruhi, *İmâmîyye Şîası*, İst. 1984, 44; Neccâr, 35.

³⁸ Tavîl, 80.

³⁹ Tavîl, 81.

⁴⁰ Dehlevî, Ebu Abdilazîz Ahmed b. Abdirrahîm, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddin el-Hatîb, Mısır 1373, 186.

aynı davranış modeli ile yorumlama sonucunu doğuracağı ve bunun da Hz. Ali gibi büyük bir sahabenin hayatındaki bütün uygulamaları itham altında tutacağına hiç şüphe yoktur. Onun eylemlerinin takiiyeye atfedilmesi –ki bu süreç yaklaşık yirmi beş yıl kadardır- her sözünde, davranışında korku yüzünden hakikate muhalif olduğu iddiasını gündeme getirecektir ki, Hz. Ali'nin şahsında bu kabul edilemez.

Şii düşünce, tarih algılamasındaki parçacı yaklaşımdan kaynaklanan ve inançlarını savunma adına tarihi her probleme sınırlı(lokal) çözüm önerileri getirmesi yüzünden, sık sık yaşadığı çelişkiye düşme olgusu burada da görülmektedir. Önce Hz. Ali'nin altı ay gibi uzun bir müddet beyat etmediğini, daha sonra da Ridde savaşları gerekçe gösterilerek, İslâm'da fitne hareketlerini önlemek için takiiyeye ittiba ile beyat ettiği savunulmaktadır. O zaman şöyle bir durum ortaya çıkıyor ki; Hz. Ali, altı ay, hem de en kritik dönemde; Ridde Savaşlarının en yoğun olduğu bir zamanda, İslâm'ın birliği ve geleceğini düşünmedi de, her şey yatıştıktan ayaklanmaların büyük bir kısmı bastırıldıktan sonra, İslâm'ın birliği ve geleceği adına beyat etti. Ne var ki, Hz. Ali'nin altı ay sonraki beyatından böyle bir maslahat beklemek anlamsızdır. Zira maslahat çoktan husûle gelmiştir.

Bir başka husus da, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'e beyati faraza takiiye icabı olsa dahi, gerek Hz. Ömer'e olsun, gerekse de Hz. Osman'a olsun beyati bununla yorumlanamaz. Bilhassa Hz. Osman'a beyati sırasında İslâm Devleti, doğuda Buhara'ya, batıda Kuzey Afrika'ya kadar uzanmış, dönemin en büyük devleti konumundaydı. Böyle bir dönemde, ittihad-ı İslâm için Resulullah'ın vasiyetinin bizzat Hz. Ali tarafından çiğnendiğinden bahsolunamaz.

Hz. Ali'nin beyatini, kendisini ve şîa'sını korumak için, takiiyeye hamletmek de aynı şekilde yersizdir. Zira, Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'e hiçbir zaman beyat etmeyen ve muhalefetini açıktan yapan Sa'd b. Ubâde, kendisi ve ailesini korumak için beyat etmeyebiliyorken ve bunun karşısında hiçbir surette zarar görmezken, kendisini Sa'd b. Ubâde'den daha çok hak sahibi gören ve ondan imkan ve konum bakımından daha güçlü olan Hz. Ali'nin, kendisine, ailesine veya yandaşlarına zarar gelir endişesiyle, takiiye ile amel ettiğini kabul etmek mümkün değildir.

Hâdisenin bir diğer boyutu ise, Resulullah'ın bizzat kendisinin, ona susmasını emrettiği iddiasıdır. Resulullah'ın –Şia'nın iddia ettiği gibi- İslâm'ın temel prensiplerinin çiğnenmesine ve hatta dinin asıllarından kabul edilen hilâfet gibi önemli bir konuda, hak sahibi ilan ettiği birine, daha sonradan sessizliği emretmesi, hilafet konusundaki vasiyeti iptal etmek demektir ki, o halde Şia'nın Hz. Ali'ye nass olduğu, bu nassın çiğnendiği tezinde ısrar etmemesi gerekmektedir.

Şii yoruma göre, şayet Hz. Ali'ye, imaretini gizlemek, davasını terk etmek emredilmişse, itaatle mükellef olanlar, ona beyati ve itaati terk etmekte mazurdurlar. Bu durumda, ona muhalefet ederek din ve dünyalarını korumak, önemli işlerini yerine getirmek için başka birini halife seçmiş olmalarından dolayı, seçen ve seçilenler için herhangi bir itab veya ikabın söz konusu olmaması gerekir.

Bütün bunların muvacehesinde, Resulullah'ın vefatından sonra Hz. Ali ile Hz. Ebu Bekr arasındaki siyasî arenada ilk münasebet olan Hz. Ali'nin beyatinin, takiyye icabı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, Hz. Ali'nin beklentilerinin bu şekilde olmadığını, Hz. Ebu Bekr'e beyat konusunda çok da arzulu davranmadığını söyleyebiliriz ki, bu da gayet doğaldır.

Sonuç:

Netice itibariyle diyebiliriz ki, Şii tarih yorumunun, hâdiseleri mezhebi ideoloji çerçevesinde ve lokal değerlendirmiş olması, getirdiği yorumların genel-geçer bir tutarlılığa sahip olmasını engellemiştir. Bu yüzden de, Şia'nın doğuşuna dair ileri sürdükleri fikirlerle, Hz. Ali'nin, Hz. Ebu Bekr'e beyatındaki tavrı konusundaki fikirleri, hilafette nass teorisini savunurken getirdikleri yorumla, Hz. Ali'nin takiyye ile amel etmesini savunurken getirdikleri yorumlar birbirleri ile tezat teşkil etmiştir. Şii ekole cevap olarak, Sünnî cephenin tavrı ise, olanı değil de, her ne surette olursa olsun Şia'nın iddiasının aksini ileri sürme veya olması istenenin zikri, şeklinde cereyan etmiştir. Her halükarda her iki ekol de, tez ve anti-tezlerinin savunusu adına, tarihi tahrif konusunda eşit sorumluluğa sahiptirler. Şii tarih yorumu, Hz. Ali'nin Hz. Ebu Bekr'e beyatını nass teorisi çerçevesinde değerlendirmiş ve mümkün merteye teoriyi korumaya çalışmıştır. Ne var ki, Hz. Ali'nin sergilediği tutum olarak ileri sürülen; direnç göstermek için adam arama veya takiyye icabı itaat etmesi hem birbiri ile

hem de nass teorisi ile çatışmaktadır. Burada son olarak Hz. Ali'nin, Ebu Bekr'e beyatindeki amacı konusunda yapılan, niyet okuma merkezli spekülasyonların, mezhebi kabullerin idamesini sağlamak amacına matuf eylemler olarak değerlendirdiğimizi belirtelim.

KAYNAKÇA-

- Abdurrezzâk**, b. Hemmâm es-Sanânî(211/827), *el-Mussannef*, I-XI, thk: Habiburrahmân el-A'zâmî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut tz.
- Ahmed b. Hanbel**, Ebu Abdillâh eş-Şeybânî (241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır 1313
- Akbulut**, Ahmet, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, Birleşik Yay., Ankara 1992
- Ali Şeriati**, *Ali Şiası Safevî Şiası*, çev: F. Artvinli, İst. 1990
- Âmidî**, Seyfuddîn(631/1233), *el-İmâmetu min Ebkârî'l-Efkâr fi Usûlu'd-Dîn*, thk: Muhammed Zübeydî, Beyrut 1992
- Antakî**, Muhammed Merî' el-Emîn, *Limâzâ Ahtartu Mezhebe's-Şia*, Beyrut tz.
- Beyhâkî**, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali(458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, I-X, Beyrut 1300
- Buhârî**, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail(256/870), *Sahîh*, I-IX, Kahire 1958
- Bütî**, M. Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sireti'n-Nebeviyye Maa Mucez li-Târîhi'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dimeşk 1991
- Dehlevî**, Ebu Abdilaziz Ahmed b. Abdirrahim, *Muhtasar et-Tuhfetu'l-İsnâ Aşeriyya*, Arp. çev: Muhammed b. Muhyiddîn b. Ömer el-Eslemî, thk: Muhibuddîn el-Hatîb, Mısır 1373
- Ebu Dâvud**, Süleyman b. Eşas b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr b. İmrân el-Ezdî(275/888), *Sünen*, tlk: M. Muhyiddîn Abdulhamîd, I-IV, Mısır 1950
- Fığlalı**, Ethem Ruhi, *İmâmiyye Şiası*, İst. 1984
- Gölpınarlı**, Abdalbaki, *Açıklamalı Nehcu'l-Belâğa(Şerhi)*, İstanbul 1991
- , *Sosyal Açıdan İslam Tarihi*, İst. 1991
- Hasenî**, Abdurrezzak, *Ta'rîfu's-Şia*, Suriye 1933
- Hayr**, Abdurrahman, *Târîhu'l-Aleviyyîn(Nakz ve Takrîz)*, Dimeşk 1992
- İbnu'l-Esîr**, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed(630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, I-XII, Dârü Sâdır, (I-IV. Ciltler) Beyrut 1399/1979 (V-XII. Ciltler) 1402/1982
- İbn Hibbân**, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed(354/965), *es-Siretu'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, tlk: Komisyon, Beyrut 1987
- İbn Kesîr**, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer el-Kureyşî(774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Mısır 1932
- İbn Sa'd**, Ebu Abdillâh Muhammed(230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985
- Kâşifu'l-Ğattâ**, Muhammed el-Hüseyin, *Aslu's-Şia ve Usûluhâ*, Beyrut 1993
- Kutluay**, Yaşar, *Tarihte ve Günümüzde İslam Mezhepleri*, Ankara 1968
- Mesûdî**, Ebu'l-Hasan Ali b. Hüseyin(346/957), *Murûcu'z-Zehab ve Meâdinu'l-Cevher*, I-IV, thk: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, V. Bsk., Riyad 1393/1973
- Mircaferi**, Hüseyin, *Şülik ve Safevî Şülüği*, İst. 1972

- Muhibbu't-Taberî**, Ebu Cafer Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed (694/1294), *er-Riyâdu'n-Nadra fî Menâkibi'l-Aşera*, I-II, tsh: M. Bedruddîn, Mısır tz.
- Musevî**, Abdulhüseyn Şerefuddîn, *el-Muracaât*, çev: S. Sonay, Adana tz.
- Muzaffer**, Muhammed Rıza, *es-Sakîfe*, Beyrut 1993
- Müslim**, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc(261/874), *Sahîh*, I-V, thk: M. Fuâd Abdulbâkî, Kahire 1995
- Neccâr**, Abdulvehhâb, *el-Hulefâu'r-Râşidûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, II. Bsk., Beyrut 1410/1990
- Nesâî**, Ebu Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb(303/916), *Sünen*, I-VIII, nşr: Muhammed Emîn, Mısır tz.
- Rıza**, Muhammed, *İmâm Ali b. Ebî Tâlib*, Beyrut tz.
- Seblinî**, Muhammed, *Ali b. Ebî Tâlib ve'l-İslâm*, Beyrut tz.
- Suyûtî**, Abdurrahman b. Ebî Bekr(911/1505), *Târîhu'l-Hulefâ*, Beyrut 1974
- Şerif Rıza**(404/1013), *Nehcü'l-Belağa*, şrh: Muhammed Abduh, I-IV, Beyrut 1993
- Tabatabai**, Allame, *Tarihi, Siyasi, İlmî, İrfani ve Ahlaki Boyutlarıyla İslâm'da Şia*, çev: K. Akaras-A. Kazmi, İst. 1993
- Taberî**, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr(310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-VIII, Kahire 1939
- Tavîl**, Muhammed Emîn Gâlib, *Târîhu'l-Aleviyîn*, Lazkiye 1924
- Vâkîdî**, *Kitâbu'r-Ridde*, thk: Mahmûd Abdullah Ebu'l-Hayr, Dâru'l-Furkân, Ammân 1411/1991
- Ya'kûbî**, Ahmed b. Ebî'l-Ya'kûb b. Cafer b. Vehb b. Vâdîh (292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut 1412/1992, II, 125
- Yûsuf b. Muhammed**, b. Ömer b. Kâdî Şehbe(789/1385), *Ehâdisu Muntehabe min Meğâzî Musâ b. Ukbe*, thk: Meşhûr Hasan Selmân, Dâru İbn Hazm/Müessesetü'r-Reyyân, I. Bsk. Beyrut 1412/1991
- Zuhaylî**, Vehbe, *Nizâmu'l-İslâm*, Beyrut 1993
- Zühri**, Muhammed b. Müslim(124/741), *(Kitâbu'l) Meğâzî*, cem: Süheyl ez-Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Dîmeşk 1401/1981